

Dr. H. Tóth István¹⁸

"A mi életünk akár a sínyom fehér tarhegyen mit befú a szél hajnalban"

Az 1996-97. tanév óta tanítok a Lomonoszov Egyetemen magyar nyelvet, magyar nyelvészetet és hungarológiát. Már az első hetekben szembesül-nöm kellett azzal a ténnyel, hogy mind a hallgatók, mind az egyébként igen felkészült oktatótársaim fájdalmasan hiányolják - velem együtt - a magyar nyelv és nyelvészet tanításához elengedhetetlenül szükséges korszerű szemlé-letű irodalmi, valamint nyelvészeti szöveggyűjteményeket.

A Lomonoszov Egyetem Filológiai Fakultása Finnugor Tanszékének ideiglenes könyvtárában elegendő példányszámban megtalálhatni azt a kül-földi egyetemi hallgatók számára szerkesztett szépirodalmi szemelvénygyű-teményt, egységes jegyzetet (Bánhidi - Bencsáthné - Mihályi, 1971), amely-ből majd' harminc éven át a legkülönbözőbb szerzőktől szemezgethettek olvasnivalókat oktatók és hallgatók egyaránt. Kétségtelen, hogy időt álló, va-lóban klasszikus művekkel is találkozhattak az érdeklődők ebben a kötetben, hiszen a meséktől, valamint a Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Móra stb. nevével fémjelzett anekdotáktól, regényrészletektől Petőfi és Arany örökbecsű versein át sokféle szemelvény kapott helyet.

Az antológia érdeméül említhetem - nyelv- és olvasáspedagógiai as-pektusból -, hogy a szövegek terjedelme is változatosnak mondható, talán a következetesség elve sem sérült, sőt a fokozatosságot is igyekeztek szem előtt tartani a szerkesztők. S ezek az értékek egyáltalán nem mellékesek, amikor a magyar mint idegen nyelv tanítása kerül szóba. De nem hagyhatom említet-lenül azt a tényt sem, hogy a szóban forgó kötetet olyan diákoknak készítet-ték, akik magyar anyanyelvi közegben igyekeztek megtanulni magyarul, azaz elsajátítani a magyar nyelvet, továbbá megismerkedni a magyar irodalom - többnyire klasszikus - értékeivel. Nyelvpedagógiai tény, hogy egészen más feltételekkel, módszerekkel, lehetőségekkel dolgozunk, amikor idegen nyelvi közegben, továbbá közvetítő nyelv alkalmazásával tanítjuk a magyar nyelvet, például a Lomonoszov Egyetemen is.

---

¹⁸ Egyetemi vendégoktató, Lomonoszov Egyetem, Moszkva

Az idő azonban túlhaladt az előzőekben említett antológián. Színe-sebb, a megcélzott populációhoz - életkorban, iskolázottságban, érdeklődésben, nem utolsó sorban nemzetiségre való tekintettel stb. - mindenképpen közelebb álló, az igényekkel és a gyakorlattal is harmonizáló(bb) szemelvényekre van szükség. Nemcsak az irodalomtörténetiséget, hanem a műfaj- és témagazdagságot, valamint a nyelvi szinteket is figyelembe vevő válogatást kell(ene) végeznie annak, aki vállalja ezt a szerkesztést. Természetesen alkotó/szerkesztő közösségnek célszerű elvégeznie ezt a sokirányú munkát, de mindenképpen a magyar mint idegen nyelv tanításában autentikus szakembereknek kell(ene) összefogniuk egy komplex nyelvpedagógiai feladatokat segítő olvasókönyv összeállítása érdekében. Ezt a munkát PÉLDÁUL a Nemzetközi Hungarológiai Központ szakmai, erkölcsi és anyagi támogatásával látom megvalósíthatónak rövid időn belül.

A magyar mint idegen nyelv tanításában szerzett oktatói tapasztalataim alapján jutottam el annak a felismeréséig, hogy a fentiek mellett egyéb okok is befolyásolják, sürgetik új antológiá(k) szerkesztését. Az uráli népek művelődés-, irodalom-, nyelv- stb. történetéről az úgynevezett magyar/hungarológia szakos hallgatók a képzés ideje alatt jelentékeny mennyiségű információhoz, számottevő műveltségtartalomhoz jutnak. Vannak azonban olyan hallgatók is - a Lomonoszov Egyetemen mindenképpen -, akik nem első idegen nyelvként, hanem az illetékes kar konkrét tanrendje alapján második, harmadik stb. nyelvként veszik fel a magyar nyelvet, illetőleg úgynevezett eszköznyelvként szeretnék alkalmazni szakmai, tudományos vagy éppen magán szférában (H. Tóth, 1997). Meggyőződésem, hogy őket is tájékoztatnunk kell az uráli népekről, így a származásukról, nyelvük sokféleségéről, irodalmuk fejlődéséről, folklórujuk gazdagságáról. Ha elmulasztjuk ezt a felelősségteljes kultúráközvetítő feladatunkat, akkor nehezen pótolható veszteséget okozunk, s akkor igaza lesz Pávlus Utsi számi lapp költőnek, aki az életünkért való aggodását - olvasható jelen írásom címében - drámai sűrítettségű metaforába fogta össze (Utsi, 1982).

Jelen dolgozatomat rögtön udvarias szabadkozással kell folytatnom. Arról van szó, hogy mondanivalóm nem fogja az uráli nyelvekkel foglalkozó tudomány, azaz az uralisztika előrevivő eredményeit újabb, részletesen bizonyított hipotézissel gazdagítani; nem célom a magyar szókészlet finnugor elemeinek etimológiai szótárát (Lakó, 1972) friss szófejtésekkel bővíteni; nem vizsgáltam kiterjedt példaanyagon az uráli elemeket egyetlen nyelvrokonunk képzőrendszerében sem (A. Kövesi, 1965); nem vállalkoztam arra, hogy például a szölkup nyelvjárások osztályozásához járuljak hozzá (Janurik, 1978); nem mélyedtem el egy-egy uráli nép nyelvének és kultúrájának gondos elemzésében sem annak ellenére, hogy a komi-permjákokkal, röviden:

permjakkal (Rédei, 1982) egy szerencsés véletlennek köszönhetően közelebbi szakmai: folklorisztikai és nyelvpedagógiai jellegű kapcsolatba kerültem; s bizony még nem éreztem elegendő erőt ahhoz, hogy "a folklór alapú kis finnugor irodalmak" (Domokos, 1982) eredményes kutatására biztassam magam.

Az elmondottak ellenére mégis a nyelv- és irodalomtudomány közelében maradok az ismertető kutatási témámmal.

Évek óta izgat engem az a nyelvpedagógiai probléma, hogyan lehetne az etnográfia és a folklór, valamint a nyelvrokonság-kutatás eredményeit hasznosan összekapcsolni a performancia, az egyéni beszélő beszéde teljesítőképességének eredményes fejlesztésével. A Joskar-Olában (1991), Kudimkárban (1994) rendezett uralisztikai konferenciákon, valamint az 1997. évi Lomonoszov Napon nemcsak a feltevéseimet fejtegettem, hanem a tapasztalataimat is ismertettem. A felhalmozott kutatási anyagot könyvben foglaltam össze (H. Tóth, 1994).

Amióta a Lomonoszov Egyetem lehetőséget adott számomra a magyar nyelv és kultúra tanítása mellett a magyarságtudomány, vagy a nemzetközi szakirodalomban ismertté vált elnevezéssel szólva: a hungarológia tanítására, új impulzusokkal gyarapodott az eddigi szemléletem, új, elsősorban gyakorlati természetű célokat fogalmazhattam meg, s mindezek alapja: a *magyar nyelv mint idegen nyelv tanításának fontossága*. Erről a megoldandó, kidolgozásra váró feladatról szólok a továbbiakban.

Talán illetékességgel, mert a természet közelségét kedvelő uráli népek kultúrájával, irodalmával, nyelvével is foglalkozom, mivel a jelenben és a közeljövőben idegen ajkúaknak a magyar nyelv használatával összefüggő készségeit fogom fejleszteni. Ehhez a misszióhoz pedig az uráli népek irodalmát (Jávori, 1995) hívom segítségül.

Hangsúlyozni kívánom, hogy a *célom a nyelv- és irodalomtudomány, továbbá az etnológia* vonatkozó elméleti megállapításainak, *eredményeinek az egybekapcsolása a gyakorlat: a nyelvpedagógia kihívásaival*. Az adatközlők emlékezetének köszönhetően megőrzött, a kutatók által feltárt, gyűjtött és elemzett finnugor nyelvű szemelvényekből szándékozom összeállítani egy pragmatikus jellegű magyar nyelvű antológiát. A feladat megvalósításával összefüggő jelentősebb *kutatási szempontjaim* ezek:

- a) *Kiket akar megszólítani a könyv?*
- b) *Miről* szándékozik tájékoztatni mind a potenciális, mind a reális olvasókat ez a kötet?
- c) *Milyen nyelvű* legyen a szöveggyűjtemény?
- d) *Hogyan* épül fel a könyv szerkezete?
- e) *Mire* lehet majd használni ezt az antológiát?

Mindenekelőtt azoknak szükséges ez, a nyelvhasználatot fejlesztő, a népismeretet segítő olvasókönyv, akik a magyar nyelvet idegen nyelvként tanulják. Természetesen forgathatják a magyar nyelvész és hungarológus jelölt hallgatók is, de a képzés struktúrája és metodikája miatt azokat az idegen ajkúakat akarja megszólítani ez a könyv, akik nem foglalkoznak részletesebben az uráli népekkel a magyar mint idegen nyelv tanulása időszakában.

A kötet a mintegy húsz nyelvet és kultúrát magába foglaló finnugorságról kíván jeleket rakni az olvasók elé azért, hogy az őseik szokásaihoz és a nemzeti múltjukhoz ragaszkodó kis finnugor népekről benyomásokat szerezhessenek a magyarul beszélni tanulóknak. A fejezetek és bennük a szemelvények azt akarják elmondani, hogy a természet: a föld, a levegő, a víz, az erdő közelségéhez, az ősi hagyományokhoz, a nyelvközösséget erősítő rítusokhoz ragaszkodás nem idejétmúlt, elkoptatott téma, "hanem élve élő" történelem (Domokos, 1982).

A legközelebbi, a közelebbi és a távolabbi fokon kimutatható nyelvrokonság folklórából válogatott szemelvények - éppen a könyv alapcélja miatt - magyar nyelvűek az útbaigazító, feltétlenül szükséges rövid szövegek és az értelmező magyarázatok orosz nyelvűek lesznek - más nyelvterületen az illetékes ország nyelvén szólalhatnak meg. A mi esetünkben, az oroszul is történő megszólalásnak a földrajzi meghatározottság és a környezetnyelv az oka, legalábbis itt, a nagy folyók: a Volga-Káma-Ob vidékén.

A könyv szerkezete mindenképpen változatos, figyelemösszpontosító akar lenni. A folklór szemelvények éppúgy informálni fogják az olvasókat, mint az egyes finnugor rokonok öltözetéről, környezetéről, földjeiről, szokásairól hírt adó illusztratív képek. A folklór szövegek és a nélkülözhetetlen, a szókinccsfejlesztést is szolgáló képeket körülvevő magyarázatok a megértést, a nyelvtanulást, az uráli népek iránti érdeklődés felizzítását szorgalmazhatják. Mindenképpen szükséges a tájékozódást segítő bevezető olvasmány, továbbá a korrekt lábjegyzetek és a nélkülözhetetlen tárgymutató elkészítése.

Számomra, a kutató nyelvpedagógus számára kétségtelenül a könyv használhatósága jelenti a legtöbb szellemi izgalmat adó tudományos kihívást. Mivel rövid szövegek válogatásáról lehet szó, tekintettel a hangsúlyozott alapcélra, a *proverbiumok* (Szemerkenyi, 1987): közmondások, szólások, csúfólók, rigmusok stb. mellett a kisebb terjedelmű mesék, meseszerű történetek jöhetnek szóba a nyelvhasználat csiszolására. Magam ezeket az alkotásokat egy-egy nyelv ékköveinek tartom. Vegyük például a tömör szépségű közmondásokat és szólásokat! Ezek világában, mikrokozmoszában a kifejezés, a régiség, a népiesség, a bölcsesség, az egyetemes értékű mondanivaló rejlik. Tudom, hogy a folklór, a nyelvészet, a stilisztika és az irodalom határterületein meghúzódó közmondások, szólások nyelvismereteket (Korompay, 1989),

nem egy esetben *kultúrantropológiai ismereteket* is követelnek, ugyanakkor képesek megmutatni a cseppben a tengert.

A vázolt *ismeretek* körvonalazásán túl *nyelvpedagógiai feladatok* teljesítését szolgálja ez az antológia. Az *artikulációs bázis* rugalmassá tételéhez, a hangképző feladatok mellett az ajkak működését, a nyelv mozgását segítő gyakorlatok végeztetéséhez éppúgy felhasználhatjuk a szemelvényeket, mint a *szókincsgyarapításhoz*, a *mondatfűzési lehetőségek* és a *mondatstrukturálási változatok* megfigyeltetéséhez, nem utolsó sorban a *memória* fejlesztéséhez is.

Nem lehet, de máris hozzáteszem: nincs is szándékomban csemegézni mind a közel húsz nyelvokon folklórijából jelen munkámban. Ez, mármint a teljességre törekvés az antológia vállalt feladata. Ám ahhoz, hogy a terveim realizálásáról képet tudjak formálni, helyénvalónak látok *néhány példát* ízeltől közölni a *magyar nép szájhagyományozó költészetéből*.

Pillantsunk a *vásári kikiáltások* hangulatos világába!

Tudjuk, hogy ezek *funkciója* a figyelemfelhívás, mai közkeletű kifejezéssel: a portéka reklámozása, a nézelődők befolyásolása vásárlásra. *Formájukat* tekintve verses szövegek, leggyakrabban 2-3 sorosak, de ismertek a 20-22 sorosak is. Kötött a szótagszámuk, továbbá a sorvégek rímelnek, ilyenkor párrimeket fedezhetünk föl. *Zeneileg* az ütempáros technikával építkező műfajok és szerkezetek közé tartoznak, többnyire dallammal, recitálva adják elő. A beszédet a ritmikai hangsúlyok hanglejtéssel és fokozott erősítéssel, intenzitással történő kiemelése színezi. Íme:

*Piros papucs az ágy alatt,
Jaj, de régen nem láttalak!
Örök harag, fakanál.
Hozzám többet ne szóljál!*

Az első példa kikiáltója *papucsos*, aki a szöveg tanúsága szerint női ünnepi lábbelit kínált megvételre. Ez a kétsoros *etimológiai fejtegetésre* is alkalmas teremt, tudniillik a *papucs* szó eredetét mindenképpen meg kell magyaráznunk. A *hangképzés szempontjából* a lingvális tremuláns, a *r* képzéséhez szolgáltatnak adatokat a *piros*, *régen*, *örök* és a *harag* szavak. A *nyelvmozgás rugalmassá tételét* gyakoroltathatjuk a *piros papucs*, *örök harag* minőségjelzős szintagmák segítségével, mivel az *i - o*, az *a - u* és az *ö - a* szembenállása erre alkalmas kínál. A beszédhangok *időtartamának*, kiváltképpen a magánhangzók rövidségének és hosszúságának a helyes kialakítása sok-sok erőfeszítést követel a magyarul tanulóktól. Mind a *papucsos*, mind a *fakanalas kikiáltó* szöveg tartalmazza a legtöbb nehézséget okozó *á* és *é* hangunkat az *ágy*, *régen*, *láttalak*, *fakanál*, *hozzám*, *szóljál* szavak esetében. Ezeket a magyart ide-

gen nyelvként tanulók - legalábbis a Lomonoszov Egyetemen - túlnyomórészt *ā/a* - *í* hangokként realizálják. Jó szolgálatot tesz mindkét példánk a geminált konzonánsok artikulálásának és hangoztatásának gyakoroltatásához az *alatt*, *látalak*, *hozzám*, *többet* kifejezésekben.

Természetesen a *grammatikai* ismereteket is gazdagíthatjuk, amikor tisztázzuk a *látalak* ige múlt idejét és implikált ragozását, a *többet* accusativusban álló középfokú határozatlan számnév származtatását, a *szóljál* felszólító módú igealakban bekövetkező, írásban nem jelölt, azaz jelöletlen regresszív hasonulásból keletkező hang és íráskép konfrontációját.

Ünnepi pillanatokot varázsolhatunk a beszédgyakorlattól elcsigázottak életébe, amikor felidézzük az adatközlők emlékezetének jóvoltából az egykor volt népi vásárok színes forgatagát, utolérhetetlen humorú világát is.

Szeretném hinni, hogy meggyőző volt mondanivalóm, vagyis láthatóvá vált: ez az antológia a nyelvrokonság-kutatással szerves egységben levő folklórgyűjtés eredményeit komplexen és koherensen akarja kamatoztatni a magyar mint idegen nyelv tanulásakor és tanításakor.

Könyvem összeállításakor feltétlenül figyelembe veszem a finnugor rokonaink népköltészetét bemutató *Napfél és éjfél* című eredeti szövegekből válogatott és fordított kötetet (Képes, 1972). Nem kerülöm meg a keleti finnugor népek irodalmának kistükrét adó *Medveének* antológiát sem (Domokos, 1975). Kamatoztatni kívánom a finnugor varázsigéket, imádságokat és siratókat tartalmazó *Hozott Isten, holdacska* könyvet is (Bereczki, 1979). Mindenképpen építeni szükséges a friss szemléletű *Finnugor kalauzra* (Csepregi, 1998) és a jelentékeny átdolgozás, bővítés alatt álló *A finnugorok világára* (Nanovszky, 1996). Reményeim szerint a "Száll az ének..." című (a Lomonoszov Egyetemen 1997. november 17-19-én megtartott nemzetközi uralisztikai konferencián elhangzott) előadásom (H. Tóth, 1997) visszhangjának köszönhetően nyelvcsaládunk képviselői is tudják segíteni rajzokkal, képekkel stb. a szerkesztendő könyvet.

Irodalomjegyzék

- A. KÖVESI MAGDA 1965: *A permi nyelvek ősi képzői*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- BÁNHIDI ZOLTÁN - BENCSÁTH ALADÁRNÉ - MIHÁLYI JÓZSEF 1971: *Szemelvénygyűjtemény a külföldi egyetemi hallgatók számára* (Egységes jegyzet). Kézirat, 2., változatlan utánnyomás. Tankönyvkiadó, Budapest
- CSEPREGI MÁRTA (szerk.) 1998: *Finnugor kalauz*. Panoráma, Budapest
- BERECZKI GÁBOR (szerk.) 1979: *Hozott Isten, holdacska* (Finnugor varázsigék, imádságok, siratók). Európa Könyvkiadó, Budapest
- CSEPREGI MÁRTA (szerk.) 1998: *Finnugor kalauz*. Panoráma, Budapest
- DOMOKOS PÉTER (vál. és szerk.) 1975: *Medveének* (A keleti finnugor népek irodalmának kistükre). Európa Könyvkiadó, Budapest
- DOMOKOS PÉTER 1982: *Létezik-e finnugor irodalomtudomány?* In: *Filológiai Közlöny*, XXVIII:4., Akadémiai Kiadó, Budapest
- H. TÓTH ISTVÁN 1994: *Ötlettár*. UR Kiadó, Kecskemét
- H. TÓTH ISTVÁN 1997: *A nyelvválasztás motívumainak moszkvai sajátosságai* (Kézirat). Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest
- H. TÓTH ISTVÁN 1997: „Летим песня...” – Аспекты и возможности создания антологии по у ралисту-ке для изучающих венгерский язык как иностранный. In: *Perspective Trends in Modern Finno-Ugristics.*, 1997: 126-130., Диалог, МГУ Москва
- JANURIK TAMÁS 1978: *A szölkup nyelvjárások osztályozása* Nyelvtudományi Közlemények, 80/1978:1.
- KÉPES GÉZA (vál. és ford.) 1972: *Napfél és éjfél* (Finnugor rokonaink népköltészet). Magyar Helikon, Budapest
- KOROMPAY BERTALAN 1989: *Finn nyomokon* (Folklór, néprajz, irodalom). Szerzői kiadás
- LAKÓ GYÖRGY (főszerk.) 1972: *A magyar szókészlet finnugor elemei* (Etimológiai szótár). Akadémiai Kiadó, Budapest
- NANOVFSZKY GYÖRGY (szerk.) 1996: *A finnugorok világa*. A Magyarságkutatás könyvtára, Budapest-Moszkva
- RÉDEI KÁROLY 1982: *A komi-zürjén és a komi-permják irodalmi nyelv kialakulása*. In: *Filológiai Közlöny*, XXVIII:4., Akadémiai Kiadó, Budapest
- SZEMERKÉNYI ÁGNES 1987: *Proverbium*. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon* 4. kötet, Né-Sz. Akadémiai Kiadó, Budapest
- UTASI, PÁVLUS 1982: *A mi életünk* Keresztes László: Számi/lapp költészet Svédországban. *Filológiai Közlöny*, 1982. 4: 528-539.